

Pojetí svéprávnosti v návrhu nového občanského zákoníku

JUDr. Ondřej Frinta, Ph.D.¹

*„Člověk je tvor společenský.“²
„A dobře mu tak!“*

I. Úvodem

Uvedená rčení v sobě s určitou nadsázkou odráží základní principy sociální existence člověka. Původní Aristotelovu myšlenku lze rozvinout tak, že člověk nežije izolovaně, bez toho, aby v průběhu svého života vstupoval do vztahů s ostatními lidmi, ať už v bezprostředním či vzdálenějším sociálním okolí. Druhé rčení, které bývá k prvému dodáváno s určitou dávkou škodolibosti, pak naráží na to, že vstup do vztahů³ s dalšími lidmi v sobě ovšem skrývá nebezpečí nedorozumění i konfliktu, který může pramenit z nejrůznějších příčin. Pro společnost je typické, že v ní neustále vzniká velké množství nejrůznějších konfliktů a rozporů. Tato neuspořádanost je ovšem zároveň hybatelkou společenského vývoje, je příčinou toho, že společnost jako celek není strnulá, nýbrž se dynamicky vyvíjí.

A právě na tomto místě se hodí připomenout jednu z hlavních funkcí, kterou právo ve společnosti plní (resp. má plnit). Právo, jako systém příkazů, zákazů a dovolení totiž přináší do společnosti pravidla, jejichž funkcí je (resp. by mělo být) přispívat k tomu, aby se vzniku rozporů a konfliktů pokud možno předcházelo⁴ a pokud již vzniknou, aby byly vyřešeny způsobem, který je přijímán jako spravedlivý, a to třeba i za použití donucení. Způsoby, jakými právo usiluje naplnit tuto funkci, jsou mnohé a vnitřně rozmanité.⁵

Předmětem tohoto článku je jeden z právních mechanismů (a především jeho pojetí v návrhu nového občanského zákoníku⁶), který ve své podstatě stěžejním způsobem přispívá k předcházení konfliktů a rozporů. Tento mechanismus spočívá v rozlišení situací a stavů, při nichž se projevům⁷ fyzické osoby právní následky přiznají, od situací a stavů, kdy tomu tak nebude.⁸ Má-li totiž vzájemný styk mezi osobami probíhat smysluplně, bez nedorozumění a bez konfliktů, je třeba, aby aktéři vztahu byli vybaveni určitou mírou rozumové a volní vyspělosti. Schopnost osoby jednat takovým způsobem, který vyvolá právní následky, je tedy nepochybně jedním ze základních stavebních kamenů soukromého práva, a to již od dob práva římského⁹.

II. Způsobnost vyvolat vlastním jednáním právní následky ve vztahu k věku

¹ Autor je odborným asistentem na katedře občanského práva PF UK a členem rekodifikační komise Ministerstva spravedlnosti ČR.

² Uvedená myšlenka je připisována Aristotelovi.

³ V nejširším slova smyslu.

⁴ Laskavý čtenář necht' sám posoudí, nakolik se při tvorbě nových právních předpisů na tuto skutečnost pamatuje.

⁵ Podrobněji viz např. Knapp, V.: Teorie práva. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 40 a n. či Švestka, J. – Dvořák, J. (reds.): Občanské právo hmotné. 1. svazek. 5. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2009, s. 31.

⁶ V textu dále jen „Návrh“. V článku vycházím z verze Návrhu, která byla v prosinci roku 2010 rozeslána do připomínkového řízení.

⁷ Zde v nejobecnějším slova smyslu – ať už jde o projevy vyvolané či ovládané vůlí či projevy, při nichž vůle chybí.

⁸ Nejde tu samozřejmě pouze o naplňování obecné funkce práva, totiž předcházení konfliktům, ale také o cíl s tím související, kterým je ochrana určitých kategorií osob při vzájemném právním styku.

⁹ Srov. např. Kincl, J. – Urfus, V. – Skřejpek, M.: Římské právo. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 74 a násl.

II.1. Obecně

Rozumová a volní vyspělost, která je určující pro vědomé jednání jednotlivce, závisí u každého jednotlivce na mnoha faktorech, mezi jinými především na dosaženém věku, což je předmětem zájmu tohoto článku. V souvislosti s věkem se schopnost vědomě jednat postupně vyvíjí. Nazíráno z hlediska čistě legislativně technického může právo tento vývoj odrazit trojím způsobem:

a) Stanovit, že jedinec má způsobilost vyvolat svým jednáním právní následky jen v tom rozsahu, jaký odpovídá jeho stupni individuálního vývoje v posuzovaném okamžiku.

Nebo

b) Stanovit, že jedinec má způsobilost vyvolat svým jednáním právní následky jen v tom rozsahu, jaký odpovídá obecně uznávanému (průměrnému) stupni vývoje jedinců jeho věku.

Nebo

c) Pevně stanovit několik věkových hranic, s nimiž je spojena změna rozsahu způsobilosti vyvolat svým jednáním právní následky.¹⁰

Poznáváme tedy, že subjektivní i objektivní prvek v těchto konstrukcích vystupují ve dvou rovinách.

Za prvé jde o rovinu kriteria, které je významné pro (ne)přiznání způsobilosti vyvolat vlastním jednáním právní následky. Tímto kriteriem může totiž být:

a) Vyspělost posuzovaného jedince (*subjektu*) v daný okamžik, tedy *jeho vlastní rozumové a volní schopnosti*, proto můžeme hovořit o *subjektivním pojetí*.

Nebo

b) Zobecněný stupeň vyspělosti předpokládaný u (průměrných) jedinců ve věku posuzované osoby – zde se nezabýváme jedincem (subjektem) samým, *nýbrž poměříme s určitým – na zkoumaném jedinci nezávislým – etalonem*, který je konstruován jako objektivní měřítko¹¹. Proto můžeme v tomto smyslu hovořit o *objektivním pojetí*.

Druhá rovina uplatnění subjektivního či objektivního prvku souvisí se způsobem určení okamžiků, k nimž budeme posuzovat jedincovu způsobilost vyvolat vlastním jednáním právní následky:

a) Tyto okamžiky jsou stanoveny jako určité (zákonem) předem dané časové body (tj. dosažení věkové hranice), *což je na vůli jedince (subjektu) nezávislé*, tedy ve vztahu k jedinci dané *objektivně*.

Nebo

¹⁰ Tj. např. do šesti let věku žádná způsobilost, od šesti do patnácti let způsobilost omezená, od patnácti do osmnácti let způsobilost sice širší než předchozí, ale stále ne plná a od osmnácti let věku způsobilost plná.

¹¹ Tj. nezávisle na mínění subjektivním.

b) Tyto okamžiky předem v právním řádu stanoveny nejsou a namísto toho se stanoví, že způsobilost vyvolat vlastními činy právní následky bude oním dopředu stanoveným kritériem poměřována (a její rozsah určen) vždy v *konkrétní situaci konkrétního subjektu*, tedy vzhledem k aktuálnímu věku jedince (*subjektu*). V tomto případě je tedy okamžik, k němuž se jednání poměřuje, spojen s aktuálními poměry jedince (*subjektu*) a v tomto smyslu lze pak hovořit o uplatnění *subjektivního prvku*.

Tyto tři způsoby jsou seřazeny podle míry uplatnění subjektivního prvku od největší po nejmenší. V prvním případě se subjektivní prvek uplatní v obou rovinách, tj. jak pokud jde o kritérium, podle kterého způsobilost poměřujeme, tak pokud jde o určení okamžiku, k němuž se tak stane. Ve druhém případě se v každé rovině uplatní odlišný přístup. Pokud jde o kritérium, kterým se způsobilost poměřuje, uplatní se objektivní princip (ve vztahu k zobecněnému stupni vývoje průměrných jedinců v daném věku), zatímco určení okamžiku, k němuž se tak stane, je ovlivněno principem subjektivním. Konečně třetí způsob opouští stanovení věkové hranice subjektivním způsobem a stanoví ji objektivně (pevnou věkovou hranicí). S touto hranicí je spojen stanovený rozsah způsobilosti vlastním jednáním působit právní následky. Uvedený rozsah je tak stanoven pouze zákonodárcem, který při jeho stanovení vychází ze zobecněného stupně vývoje průměrných jedinců (tedy z objektivního pojetí), stejně, jako je tomu v případě ad b). Rozdíl mezi posledními dvěma konstrukcemi tedy spočívá v tom, že v posledním řešení se posoudí rozsah způsobilosti činit vlastním jednáním právní následky pouze ve vztahu k oněm pevně stanoveným hranicím¹², zatímco v případě ad b) se posuzuje *ad hoc* vždy ve vztahu k věku posuzovaného jedince.

Pokud budeme uvedené modely posuzovat pouze z hlediska legislativně-technických konstrukcí a odhlédneme od hodnotové orientovanosti práva, pak lze konstatovat, že všechny tři mechanismy zásadně vedou k dosažení sledovaného cíle, tj. k zajištění, aby právní následky vyvolávalo jen jednání těch osob, které jsou vzhledem k věku určitým způsobem rozumově a volně vyspělé. Neexistuje však žádný právní řád, který by nebyl ovlivněn určitými hodnotami, který by byl hodnotově neutrální či prázdný. Hodnoty, které se do právních řádů přenášejí, jsou ovlivněny celou řadou faktorů, řečeno obecně, především rozdílným historickým a sociálním vývojem. Z tohoto důvodu je třeba alespoň stručného exkurzu do historie.¹³

II.2. Historie – římské právo

Vztah mezi vyspělostí jedince a jeho způsobilostí vyvolat vlastním jednáním právní následky musely řešit právní řády odnepaměti. Nepřekvapí tedy, že pravidla pro řešení tohoto vztahu byla známa (a prodělala určitý vývoj) již ve starověkém Římě, kterému chci věnovat pozornost především. Byly rozlišovány celkem čtyři stupně vývoje jedince vzhledem k věku:

1) Nezletilci do sedmi let věku - děti (*infantes*), jim byli na roveň postaveni ti, kteří sotva dětský věk překročili (*impuberes infantiae proximi*).

2) Nezletilci větší než děti (*impuberes infantia maiores*), kde byly hranice rozdílné pro chlapce (7 až 14 let) a pro dívky (7 až 12) let.

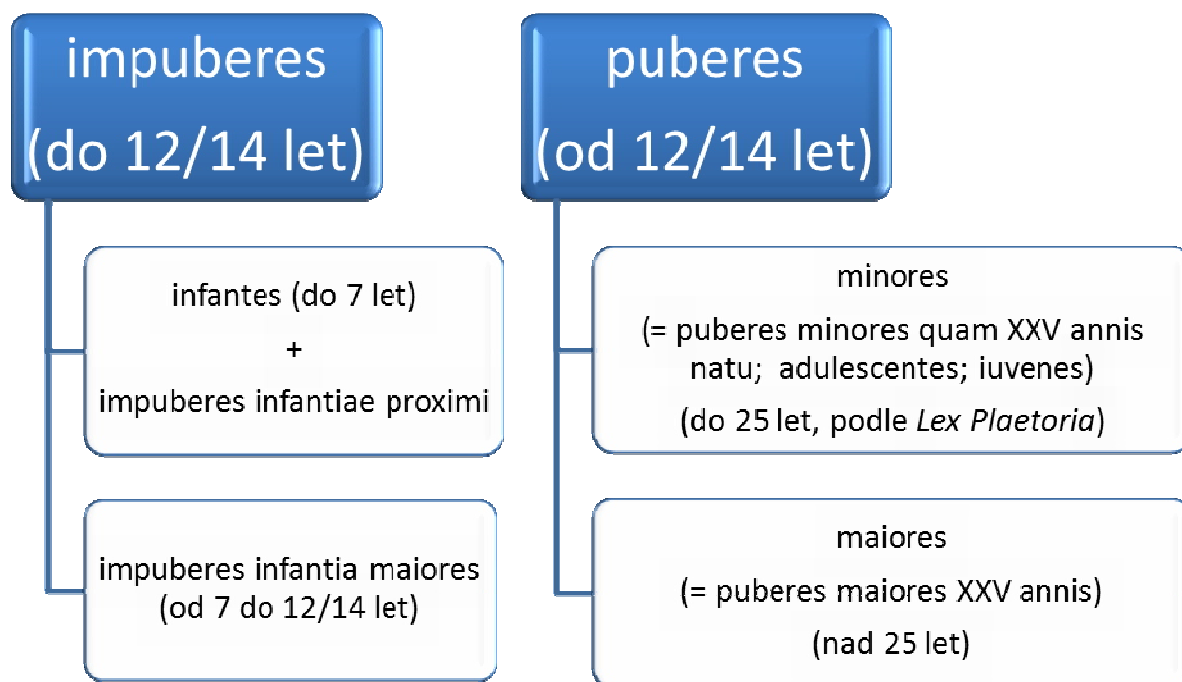
¹² Což se pak odrazí při stanovení rozsahu způsobilosti, která se k dané hranici váže.

¹³ Na tomto místě odkazuji na stať kolegy Víta Zvánovce Právní úprava svéprávnosti nezletilců v NOZ, která byla podnětem k sepsání tohoto článku. Vzhledem k tomu, že v jeho článku je historii věnována patřičná pozornost, zaměřím své poznámky pouze na některá doplnění, zejména z římského práva. Pokud jde o další historický vývoj, plně na článek kolegy Víta Zvánovce odkazuji.

3) Dospělí (*puberes*) nezletilí (*adulescentes, iuvenes*), kteří jsou však mladší než dvacet pět let (*puberes minores quam XXV annis natu*). Zde se pro úplnost sluší dodat, že 13. rokem se dívky stávaly *viripotens*, tedy tělesně způsobilé pro manželství.

4) Dospělí (*puberes*) zletilí (zletilost: *legitima aetatis*), tj. starší než dvacet pět let. Císař mohl chybějící léta prominout (*venia aetatis*).

Pro větší přehlednost lze kategorie znázornit ve schématu¹⁴:



Vidíme tedy, že římské právo vycházelo z pevně daných věkových hranic. S každou hranicí byl spojen určitý rozsah způsobilosti vyvolat vlastním jednáním právní následky. Děti neměly tuto způsobilost vůbec. Nezletilci větší než děti mají způsobilost k právním činům jen potud, pokud následkem není zhoršení jejich právního postavení (mohou tedy nabývat, ale nikoliv se zavazovat). Dospělostí (hranice 12/14 let) se nabývala způsobilost vyvolat vlastním jednáním právní následky v plném rozsahu. Rozdělení dospělých (*puberes*) na nezletilé (do 25 let) a zletilé (nad 25 let) bylo zavedeno až později, ve schématu uvedeném *Lex Plaetoria*. K tomu je však nutno dodat, že i po jeho zavedení měli plnou způsobilost k právním činům již osoby dospělé (od 12/14 let), pro ty, kteří však ještě nepřekročili 25 let věku, byla tímto zákonem zavedena určitá opatření¹⁵ na jejich ochranu (z důvodu předpokládané nezkušenosti a s tím spojené potřeby chránit před případným podvodným jednáním protistrany). Následkem těchto opatření byl právní styk s těmito osobami považován za riskantní a tak bylo vyžadováno, aby jednání nezletilce bylo stvrzeno souhlasem zvláštního kurátora, z čehož se pak vyvinulo obecné pravidlo, že každé zcizovací jednání nezletilce vyžaduje souhlas opatrovníka (*consensus curatoris*).¹⁶

¹⁴ Vytvořeno na základě Bartošek, M.: Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1995, s. 25, 127, 130, 185, 228, 282.

¹⁵ Šlo o *actio legis Plaetoriae* na náhradu škody ve prospěch nezletilce a trestní *iudicium publicum* na pokutu směřující proti nepoctivci. Vedle toho byly zaručeny také prostředky ochrany, které mohl užít praetor.

¹⁶ Boháček, M.: Nástin přednášek o soukromém právu římském. III. díl. Část všeobecná. Sešit první. Praha: nákladem vlastním, 1947, s. 35-36.

Podstatné ovšem je, že věkové hranice jsou takto fixovány až od doby císaře Justiniana, tedy až od klasického období. Vztažení způsobilosti vyvolat vlastním jednáním právní následky vzhledem k pevně daným hranicím je tedy výsledkem vývoje, na jehož počátku se uplatňoval model jiný.

Na počátku byla tato hranice spojena s formálním obřadem přijímání bílé tógy (*toga virilis*) – pevné datum pro tento obřad nebylo stanoveno, ale pravděpodobně se konalo zpravidla v první svátek následující po dovršení čtrnáctého roku věku.¹⁷ Tímto okamžikem také končilo případné poručenství nad dotyčným, byl-li mu před tím podroben. A právě v této souvislosti se rozhořel spor Sabinianů a Proculianů, tedy na pozadí zcela praktické otázky – jak rozřešit spor mezi poručencem a poručníkem ohledně okamžiku zániku poručenství¹⁸, když pevná hranice pro stanovení dospělosti neexistuje.

Vznikl-li totiž mezi poručencem a poručníkem spor, bylo třeba soudního rozhodnutí. Proculiani proto navrhovali stanovení pevné věkové hranice. Toto Sabiniani odmítali proto, že tato otázka – vzhledem k dosavadní absenci pevného data – byla vlastně otázkou svobodné volby (tj. kdy dojde k přijetí tógy). Tam, kde byl mezi poručníkem a poručencem spor a rozhodoval soud, nemohlo být o svobodné volbě řeči. Protože pevnou hranici však vzhledem k výše uvedenému odmítali, navrhovali spojit okamžik dospělosti se stupněm fyzického vývoje (*habitus corporis*) – se schopností plodit děti. S tím pak souvisely případné tělesné prohlídky, o jejichž provádění jsou indicie, ne však důkazy.¹⁹ Toto pojetí vychází z přirozeného běhu věcí (každý jedinec dospívá v jiný okamžik), nejde o umělý právní konstrukt, ostatně tento model se uplatnil i v archaických společnostech.²⁰ Domnívám se, že stanovisko Sabinianů mohlo být do jisté míry ovlivněno také tím, že individuálně se ještě za doby klasické posuzovala také hranice pro dětský věk. Pojem *infantes* (děti) vlastně značí ty jedince, *qui fari non possunt* (nemohou pronášet potřebné formule při právních jednáních), přičemž právě tato skutečnost byla předmětem individuálního zjišťování.²¹ Přesto nakonec zvítězilo pojetí proculianské, které hranice dospělosti stanovilo objektivním způsobem.²²

Vedle uvedeného by neměla zapadnout ani skutečnost, že spor o věkovou hranici se týká jen mužského pohlaví – dokládá to totiž dobovou podmíněnost celého sporu. U dívek se dospělost spojovala na základě obvykle dodržovaného od nepaměti vždy s věkem dvanácti let. Příčinu rozdílu lze spatřovat v tom, že dívky, na rozdíl od chlapců, nepodstupovaly formální obřad přijímání tógy.²³

¹⁷ Long, G.: Impubes. In: Smith, W.: A Dictionary of Greek and Roman Antiquities. London: John Murray, 1875, s. 631. Cit. z http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/secondary/SMIGRA*/Impubes.html, dne 05. 01. 2011.

¹⁸ Viz též Gaius: „Muži se však od poručenství osvobozují dosažením dospělosti. Za dospělého považují pak Sabinus a Cassius a ostatní učitelé naší školy toho, kdo prokazuje dospělost tělesným ustrojením, to je toho, kdo může plodit děti. U těch však, kdo dospět nemohou, jako je tomu u kleštěnců, považují za nutné přihlížet k tomu věku, ve kterém (obvykle) nastává dospělost. Stoupenci druhé školy se naproti tomu domnívají, že dospělost se musí posuzovat podle let, to je považují za dospělého toho, kdo dovršil čtrnáctý rok věku.“ Cit dle: Kincl, J.: Gaius. Učebnice práva ve čtyřech knihách. Plzeň: Aleš Čeněk, s. r. o., 2007, s. 95.

¹⁹ Long, G.: Impubes. In: Smith, W.: A Dictionary of Greek and Roman Antiquities. London: John Murray, 1875, s. 631. Cit. z http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/secondary/SMIGRA*/Impubes.html, dne 05. 01. 2011.

²⁰ Zvánovec, V.: Stanovisko k návrhu věcného záměru občanského zákoníku ze dne 09. 12. 2000.

²¹ Boháček, M.: Nástin přednášek o soukromém právu římském. III. díl. Část všeobecná. Sešit první. Praha: nákladem vlastním, 1947, s. 35.

²² Řešení Proculianů mělo oproti sabinianskému navíc tu výhodu, že dopadalo na všechny osoby – zatímco Sabiniani museli v případě kleštěnců své řešení nahradit pomocným mechanismem přihlídnutím k věku, kdy (obvykle) nastává dospělost.

²³ Dívky nosily tógu s purpurovým lemem (*toga praetexta*) až do doby, než se vdaly. Než přijali chlapeci výše zmíněnou bílou tógu, nosili rovněž tógu s purpurovým lemem. Srov. Long, G.: Impubes. In: Smith, W.: A Dictionary of Greek and Roman Antiquities. London: John Murray, 1875, s. 631.

Cit. z http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/secondary/SMIGRA*/Impubes.html, dne 05. 01. 2011.

Pro úplnost se sluší uvést ještě jednu důležitou poznámku. S otázkou (ne)dospělosti vůbec nesouvisela skutečnost, zda dotčený je či není podroben v rámci rodiny moci svého otce (*patria potestas*), tedy, zda jde o osobu *alieni iuris* či *sui iuris*²⁴. Tato skutečnost měla význam pro právní způsobilost osoby vůbec, zatímco věk ovlivňoval „pouze“ způsobilost vyvolat vlastním jednáním právní následky způsobem, který byl ukázán výše.

Na případě římského práva tedy vidíme, jak hluboce byl vývoj právní úpravy i dobové názory na možná řešení ovlivněny sociálními realitami té doby.

II.3. Středověk

Také ve středověku byla právní způsobilost (a v jejím rámci též způsobilost vlastním jednáním vyvolat právní následky) ovlivněna dobovými okolnostmi. Význam měla především skutečnost, že neexistovala evidence obyvatel s daty narození, takže zjištění přesného věku bylo možné jen v některých případech. Dalším faktorem, který ovlivňoval tuto problematiku, byla silná sociální stratifikace podle stavovské příslušnosti či společenského postavení.

Vzhledem k prvně uvedenému tedy není divu, že v díle Všehrdově je dospělost určena bez pevných věkových hranic, na základě sekundárních pohlavních znaků: „*Když se brada spe aneb když lóno chlupatí (...) A na ženském pohlaví, když se prsy pučie a nadýmaji.*“²⁵ Tyto znaky bylo ovšem třeba zjistit jedině ohledáním, což Všehrd kritizoval jako nedůstojné a ponižující.²⁶ Na Moravě zůstaly pozůstatky ohledání až do roku 1486. Přesto se lze u jiných slovanských národů setkat již ve středověku také s objektivně stanovenými věkovými hranicemi. V Polsku se prvotně čítal rok 12. věkem dospělosti u obojího pohlaví, jak nasvědčuje soudní praxe XIV. a XV. století. V XV. – XVII. stol. se hranice posunula u chlapců výše, do 14. – 15. roku a později ještě dále. V Bulharsku byl dříve uznáván u chlapců rok 15., u děvčat 13., místy i 14. a 12., v Rusi rok 15.(14) a 13.(12).²⁷ Pokud jde o vývoj v Čechách a na Moravě, přehledně jej podává K. Malý: „*Moravská právní kniha Tovačovská stanoví hranice zletilosti tak, že u příslušníků stavu panského je to u mužů 16 let, u dívek 14 let, u rytířů mužů 17, dívek 15 a u poddaných mužů 18 a u dívek 16 let. Teprve od roku 1549 byla v Čechách stanovena obecná hranice dospělosti 20 let a pro měšťany 18 let, pro dívky pak 15 let. Jak v právu zemském, tak městském však nabývala dívka zletilosti a právní způsobilosti provdáním. Muž přes uzavření sňatku, pokud zůstal žít na statku svého otce a majetkově se neosamostatnil, byl i nadále omezen v rozhodování vůlí svého otce. Volnou dispozici měl jen s majetkem své manželky.*“²⁸

Poznáváme tedy, že vývoj této problematiky nebyl ustrnulý ani ve středověku. Stanovení pevných věkových hranic od roku 1549 na území českých zemí tak lze vnímat především jako způsob, jak došlo k vypořádání s již tehdy odsuzovaným tělesným ohledáním.

²⁴ Otcovská moc nad členy rodiny zanikala buď smrtí otce, nebo propuštěním dítěte z otcovské moci (*emancipace*), a to na základě ustanovení zákona XII desek trojím prodejem. Podrobněji viz: Bartošek, M.: Dějiny římského práva /ve třech fázích jeho vývoje/. 2. vydání. Praha: Academia, 1995, s. 153.

²⁵ Cit. dle Niederle, L.: Slované starožitnosti. Oddíl kulturní. Život starých Slovanů. Díl I. Svazek 1. Praha: Bursík & Kohout, 1911 s. 67.

²⁶ Malý, K.: České právo v minulosti. 1. vydání. Praha: Orac, s. r. o., 1995, s. 69.

²⁷ Niederle, L.: Slované starožitnosti. Oddíl kulturní. Život starých Slovanů. Díl I. Svazek 1. Praha: Bursík & Kohout, 1911 s. 67.

²⁸ Malý, K.: České právo v minulosti. 1. vydání. Praha: Orac, s. r. o., 1995, s. 69.

II.4. Současnost²⁹

Stanovení dospělosti objektivně danými hranicemi, zavedené na našem území ve středověku, přetrvalo až do roku 1964, kdy byl vydán současně platný občanský zákoník³⁰. Současná právní úprava, obsažená v § 9 ObčZ, je notoricky známa, proto ji uvádím pouze pro přehlednost v poznámce pod čarou.³¹ Tato konstrukce je založena na subjektivním prvku, pokud jde o určení okamžiku, k němuž se bude rozsah právní způsobilosti posuzovat, ale kritérium, podle něhož se způsobilost bude poměřovat, je dáno objektivně. Jedná se tedy o model sub b) na začátku tohoto článku. Důvodová zpráva k tomu uvádí: „*Způsobilost občana nabývat vlastními úkony práv a brát na sebe povinnosti (způsobilost k právním úkonům) je proti dosavadnímu stavu v osnově zjednodušena. Zůstává jediná věková hranice 18 let. Dosažením tohoto věku se nabývá zletilosti a tím v plném rozsahu i způsobilosti k právním úkonům. Odstraňují se dosavadní další věkové hranice, které se ukázaly mechanickými a nepraktickými a které při běžných právních úkonech, například při nákupu spotřebních předmětů, nebyly vůbec zjišťovány. Místo nich klade osnova důraz na rozumovou a mravní vyspělost nezletilých a na povahu právního úkonu, k němuž má dojít. Je proto třeba v každém konkrétním případě zjistit, jaké právní jednání nezletilý uzavřel, zejména jaká práva a jaké povinnosti z tohoto jednání pro něho vyplývají. Podle toho je pak nutno posoudit, zda jde o jednání, které svým obsahem a dosahem odpovídá úsudkové schopnosti a mravní vyspělosti nezletilého. Jde tedy o ustanovení, které chrání nezletilé před neuváženými majetkovými dispozicemi a které umožňuje, aby v takovém případě byl právní úkon nezletilého prohlášen za neplatný a jemu vráceno to, co podle něho plnil.*“³²

Ideologicky podmíněná snaha o co největší zjednodušení (simplifikaci) právního řádu je obecně dostatečně známa a v souvislosti s východiskem rekonstrukce byla mnohokrát zmiňována.³³ Věkové hranice 6 a 15 let, které právní řád do té doby obsahoval, v rámci simplifikačních snah samozřejmě přímo vybízely ke zrušení. Domnívám se však, že argumentu o nezjišťování dosavadních hranic v praxi – třebaže využitému pro tehdejší ideový směr – nelze upřít určité věcné jádro. Kromě důvodové zprávy se s ním setkáme i v tehdejší odborné literatuře.³⁴ Vidíme tedy, že stejně, jako bylo ukázáno ohledně práva římského i středověkého, je i tato právní úprava ovlivněna okolnostmi doby, v níž byla přijata.

II.5. Posouzení z hlediska hodnotového

²⁹ Laskavý čtenář necht' promine tak troufale velký skok napříč dějinami, se zastavením ve středověku po výtece stručným. Připomínám, že pokud jde o historii, odkázal jsem v dalším na článek kolegy Víta Zvánovce.

³⁰ Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů, v textu dále jen „ObčZ“.

³¹ Ustanovení § 8 a 9 ObčZ zní:

„§ 8

(1) *Způsobilost fyzické osoby vlastními právními úkony nabývat práv a brát na sebe povinnosti (způsobilost k právním úkonům) vzniká v plném rozsahu zletilostí.*

(2) *Zletilosti se nabývá dovršením osmnáctého roku. Před dosažením tohoto věku se zletilosti nabývá jen uzavřením manželství. (...).*

§ 9

Nezletilí mají způsobilost jen k takovým právním úkonům, které jsou svou povahou přiměřené rozumové a volní vyspělosti odpovídající jejich věku.“

³² Cit. z http://www.psp.cz/eknih/1960ns/tisky/t0156_10.htm dne 05. 01. 2011

³³ Za všechny lze uvést např. jednu ze statí hlavního tvůrce Návrhu, prof. Karla Eliáše [Eliáš, K.: Charakteristika návrhu nového občanského zákoníku. In: Švestka, J. – Dvořák, J. – Tichý, L. (eds.): Sborník statí z diskusních fór o rekonstrukci občanského práva konaných 27. ledna 2006 a 12. května 2006 na Právnické fakultě Univerzity Karlovy. Praha: ASPI, a. s., 2006, s. 29].

³⁴ Viz např. Kratochvíl, Z. (red.): Nové občanské právo. Praha: Orbis Praha, 1965, s. 51-52.

V úvodu svého článku jsem vymezil možné způsoby přístupu zákonodárce z hlediska čistě legislativně-technického a posoudil je bez přihlídnutí k hodnotové orientaci práva. Právo však hodnotově neutrální není. V jeho ustanoveních i ve způsobech volby jednotlivých legislativně-technických řešení (třebaže nakonec mohou vést k témuž cíli), se odráží sociální vývoj i jeho tradice, pramenící z oblastí mravů, etiky, náboženství, historických reálií dané doby, atd., což jsem se pokusil ve stručnosti ukázat výše při výkladech historických. A právě z tohoto důvodu je třeba takto posoudit také konstrukce, které se týkají způsobu a rozsahu přiznání způsobilosti vlastními činy působit právní následky.

Pokud budeme uvažovat o jednotlivých konstrukcích z hlediska hodnoty, kterou představuje *právní jistota*, bude se nám patrně jevit jako nevhodnější konstrukce ta, kterou jsem uvedl na začátku svého článku pod písm. c). Známe-li věk osoby, s níž hodláme vejít v právní styk, zjistíme snadno také rozsah její způsobilosti k právním činům. Zvláště v současnosti, kdy je zjištění věku otázkou nahlédnutí do občanského průkazu (na rozdíl od středověku), lze navíc vyslovit myšlenku, že by se jednalo o řešení snadno a každému dostupné,³⁵ které by zásadně právní jistotu v běžném právním styku velmi posílilo.³⁶

O uvedených řešeních však můžeme uvažovat také z hlediska hodnoty, jakou představuje *respekt vůči osobnosti jednotlivce*. Z tohoto hlediska bychom jako nejlepší volili konstrukci, kterou jsem na začátku této stati uvedl pod bodem a). Tam, kde se důsledně respektuje jedinečnost (individualita) každého jedince, je stanovení hranic obecným způsobem (= pevně daná věková hranice) nežádoucí, neboť to nedovoluje zohlednit jedinečný vývoj, který je u každého jedince rozdílný. Pokud navíc uvedené konstrukce nazíráme čistě z hlediska respektu vůči osobnosti jednotlivce, budeme jako nejvhodnější zároveň považovat za kritérium rozhodné pro rozsah způsobilosti vyvolat vlastním jednáním právní následky to, které je založeno rovněž na principu subjektivním – tedy na základě hodnocení stupně vývoje jedince, o jehož způsobilost běží.

Řešení, které jsem uvedl pod písm. b), a které je také řešením v současné době platným, tak můžeme považovat za řešení kompromisní, které se snaží určitým způsobem zohlednit obě hodnoty – právní jistotu i respekt k jedinečnému vývoji každého člověka. Toto řešení, jak jsem ukázal výše, v sobě totiž zahrnuje prvek objektivní (pokud jde o stanovení kritéria rozhodného pro rozsah právní způsobilosti) i prvek subjektivní (co do způsobu stanovení věku, v němž se bude způsobilost posuzovat).

Na současnou úpravu této otázky tedy lze z *hlediska historického* nahlížet jednak jako na produkt ideologicky podporovaného zjednodušování právního řádu, ale také z *hlediska právně-teoretického* jako na jednu z možných konstrukcí úpravy této otázky v právním řádu, který nechce zcela rezignovat na princip právní jistoty, ale zároveň chce určitým způsobem respektovat jedinečný vývoj a osobnost každého jednotlivce. Z tohoto důvodu se domnívám, že jenom proto, že u nás je tato konstrukce historicky spojena s ideologií totalitního státu, nemělo by to znamenat její zavržení bez dalšího.

III. Návrh a jeho kritika

³⁵ Ovšem jen potud, pokud by nás zajímala hranice zletilosti. V případě jiné hranice – mezi dětstvím a dospělostí (např. šestý rok věku navrhovaný kolegou Vitem Zvánovcem), kdy osobě ještě občanský průkaz vydán nebyl, by zjištění věku takto jednoduché nebylo. Je pravdou, že v soukromém styku by tuto úlohu mohl plnit i jiný doklad, z něž by byl patrný věk. Zároveň je ale nutno přiznat, že vzhledem k silicím důrazu na ochranu osobních údajů takové doklady povytce mizí. Z nejběžnějších mne napadá průkaz o zdravotním pojištění.

³⁶ Zvánovec, V.: Stanovisko k návrhu věcného záměru občanského zákoníku ze dne 09. 12. 2000.

Návrh vychází ze zásady, že každý nezletilý má způsobilost k právním jednáním odpovídajícím co do povahy rozumové a volní vyspělosti nezletilých jeho věku. Jde o řešení, které po věcné stránce na současnou úpravu navazuje (a určitým způsobem ji oproti současnému stavu rozvíjí). Návrh tedy, přes opakovaně zmiňovanou hodnotovou diskontinuitu se současným občanským právem, v úpravě této zásadní otázky vychází věcně ze současné úpravy. Dobře to ukazuje, že hodnotová diskontinuita není autorům Návrhu samolibým cílem, jehož chtějí dosáhnout absolutizujícím způsobem, nýbrž že je jim prostředkem, který jim dovoluje oprostít právní úpravu od nežádoucích deformací vyvolaných totalitní ideologií. Diskontinuita tedy není hodnotou sama o sobě, je pouhým prostředkem, jehož lze tudíž užívat zcela nepředpojatě – jako nástroje, který vede k vytčenému cíli – totiž ke kodexu, který je kodexem soukromého práva tak, jak je tomu u standardních evropských kodexů.³⁷ Autoři tedy toto věcné řešení posoudili nezaujatě, nevníмали jej *pouze* jako výplod totalitního právního řádu, ale jako právní konstrukci, která je nejen teoreticky možná, ale je užívána i v jiných právních řádech a konec konců, během doby, kdy se u nás užívá, osvědčila svoji životaschopnost (k tomu viz níže). Jak jsem vyslovil již výše, domnívám se, že tato konstrukce nemá být zatracena jen proto, že byla použita také právním řádem spojeným s totalitním režimem. Proto bylo zcela na místě, že se autoři návrhu touto konstrukcí jako potenciálně použitelnou zabývali.

Vzhledem k tomu, že po této úvaze byla tato konstrukce do Návrhu skutečně včleněna, je tedy třeba položit kritickou otázku, zda takové řešení zapadá do celkové koncepce návrhu. Jak již bylo řečeno, Návrh se rozchází s hodnotovou orientací občanského práva, která byla ovlivněna totalitní ideologií. Již občanský zákoník z roku 1950 rezignoval na roli kodexu, který upravuje poměry soukromého života a omezil se na pouhou úpravu majetkových vztahů. Občanský zákoník v redakci z roku 1964 zúžil věcnou působnost ještě více na úpravu majetkových vztahů v oblasti spotřebního života. O tom, že by šlo o předpis upravující poměry soukromého života, tedy nemohlo být ani řeči. Návrh ovšem jako první hodnotu nevidí majetek, ale *svobodu jednotlivce*.³⁸ To proto, že pro soukromou sféru považuje za nejcennější hodnotu svobodného člověka a „*jeho přirozené právo dbát o vlastní rozvoj a štěstí, jakož i o rozvoj a štěstí své rodiny, způsobem, který nepoškozují jiné, a že toto umožnit a chránit je základní účel úpravy občanského práva.*“³⁹ Toto je základní hodnota, která prolíná celý Návrh a s níž mají být tudíž volené právní instituty, konstrukce či mechanismy, v co nejvyšší míře slučitelné.⁴⁰ Svoboda jednotlivce ovšem není myslitelná bez respektu k němu, a to v nejširším slova smyslu – proto se také v Návrhu klade důraz na princip *autonomie vůle*, limitovaný však zásadou *neminem laedere* (nikomu neškodit – to by totiž znamenalo omezení svobody druhého). Výše jsem ukázal, že v rámci právní úpravy způsobilosti k právním jednáním se respekt k jedinečnosti každého jednotlivce a k jeho osobnosti projevuje právě použitím těch konstrukcí, v nichž je použit prvek subjektivní (ať už s větší, či menší intenzitou). Důraz na jednotlivce je v § 31 Návrhu navíc umocněn použitím vyvrátitelné domněnky [„*Má se za to, že (...)*“]. V konkrétním případě bude tedy možno odchylku od objektivně nastaveného kritéria zohlednit vyvrácením domněnky na základě prokázání určité odchylky v konkrétním případě. Vzhledem ke značnému uplatnění

³⁷ Blíže viz Frinta, O. – Tégl, P.: O návrhu nového občanského zákoníku a jeho kritice (a taky o kontinuitě a diskontinuitě). In: Právní rozhledy č. 14/2009, s. 495 a násl.

³⁸ Eliáš, K.: Charakteristika návrhu nového občanského zákoníku. In: Švestka, J. – Dvořák, J. – Tichý, L. (eds.): Sborník statí z diskusních fór o rekodifikaci občanského práva konaných 27. ledna 2006 a 12. května 2006 na Právnické fakultě Univerzity Karlovy. Praha: ASPI, a. s., 2006, s. 30.

³⁹ Eliáš, K. – Zuklínová, M.: Principy a východiska nového kodexu soukromého práva. 1. vydání. Praha: Linde Praha a. s., 2001, s. 101.

⁴⁰ Ovšemže ani tuto hodnotu nelze absolutizovat a v případné slepé honbě za jejím absolutním dosažením pominout hodnoty ostatní, mezi nimi např. i princip právní jistoty.

subjektivního prvku ve zvolené konstrukci proto považují použití této konstrukce za souladné se základní hodnotovou orientací celého Návrhu.

Chceme-li o této konstrukci uvažovat kriticky, je nyní nutno posoudit, zda zde nejsou důvody, které by i přes výše uvedené skutečnosti svědčily pro volbu jiné konstrukce namísto té, která se s hodnotovou orientací Návrhu jeví jako zcela souladná. Bylo totiž uvedeno již výše, že ani základní hodnotu svobody nezle zcela absolutizovat a v jejím jménu (zcela) rezignovat na hodnoty jiné, které se rovněž jeví jako žádoucí. Takovou hodnotou je jistě právě princip právní jistoty. Je tedy třeba zvolené řešení posoudit také z tohoto hlediska. Zcela souhlasím s kolegou Vítem Zvánovcem, že použití principu objektivního má místo právě tam, kde se usiluje o co největší právní jistotu. Z tohoto hlediska je třeba k řešení přijatému v Návrhu vyslovit následující:

1) Navrhované řešení není „ryze subjektivním“ modelem, jak byl vymezen pod písmenem a) na začátku článku, nýbrž se v něm uplatňuje jak prvek subjektivní (co do způsobu vyjádření věkové hranice), tak i prvek objektivní (co do stanovení kritéria, kterým se bude rozsah způsobilosti k právním jednáním řídit).

2) V § 36 Návrhu je navíc obsažena negativní pojistka: *„Nezletilý, který nenabyl plné svéprávnosti, není nikdy, bez ohledu na obsah ostatních ustanovení, způsobilý jednat samostatně v těch záležitostech, k nimž by i jeho zákonný zástupce potřeboval přivolení soudu.“* Tato pojistka je vybudována ryze objektivním způsobem – právní jistota je podpořena tím, že záležitosti, k nimž při zastoupení nezletilého potřebuje jeho zákonný zástupce přivolení soudu, jsou v Návrhu vyjádřeny výslovně (např. § 33 Návrhu). Je tedy nepochybné (*jisté*), že za žádných okolností (ani v případě vyvrácení domněnky v konkrétním případě⁴¹) nemohou taková (závažná) jednání nezletilého vyvolat právní následky.

3) V § 32 odst. 1 Návrhu je obsažena pojistka konstruovaná pozitivně: *„Udělil-li zákonný zástupce nezletilému, který nenabyl plné svéprávnosti, ve shodě se zvyklostmi soukromého života souhlas k určitému právnímu jednání nebo k dosažení určitého účelu, je nezletilý schopen v mezích souhlasu sám právně jednat, pokud to není zákonem zvlášť zakázáno; souhlas může být následně omezen i vzat zpět.“* V tomto případě je právní jistota podpořena tak, že při splnění daných podmínek (souhlas zákonného zástupce daný ve shodě se zvyklostmi soukromého života k určitému jednání či k dosažení určitého účelu) právní norma stanoví, že nespolečný nezletilý je schopen jednat a tedy je *jisto*, že jeho jednání právní následky vyvolá, není-li to zvlášť (výslovně) zakázáno.⁴²

Můžeme tedy shrnout, že navrhované řešení na princip právní jistoty zcela nerezignuje, naopak obsahuje ustanovení, jejichž účelem je princip právní jistoty do uvedené konstrukce vtělit. Jde navíc o mechanismy, které současná právní úprava neobsahovala, a proto lze vyslovit názor, že princip právní jistoty je ve srovnání se současnou úpravou posílen.

Tím ovšem netvrdím, že konstrukce postavená na „ryze objektivním principu“ (tj. pevně dané věkové hranice a objektivní kritérium pro posouzení) by nepřinesla větší míru právní jistoty. Z mé pozice člena rekodifikační komise to může vypadat jako kacířské tvrzení, leč domnívám se a snad jsem ve stručnosti ukázal již výše, že princip objektivní je skutečně

⁴¹ Např. 15 letý nezletilý již získal diplom na univerzitě v Oxfordu.

⁴² Lze namítnout, že právní jistota se zde oslabuje možností omezení či zpětvzetí souhlasu, jakož i to, že uplatnění dispozice v tomto pravidle je spojeno s relativně neurčitým pojmem „shoda se zvyklostmi soukromého života“. Omezení či zpětvzetí souhlasu ovšem může mít jediné účinky *ex nunc*, „shoda se zvyklostmi soukromého života“ by musela být vyložena v konkrétním případě soudem.

těsně spojen právě s principem právní jistoty. Proto jsem volbu jednoho či druhého řešení této problematiky v rámci Návrhu vždy považoval za nutné poměřovat právě hodnotami, na nichž je Návrh postaven, a tím, zda jsou volená řešení s nimi v souladu. V podstatě jde o střet dvou hodnot – respektu ke svobodě jedince, k jeho osobnosti a hodnoty, kterou představuje právní jistota. Jestliže Návrh akcentuje svobodu jednotlivce a klade důraz na jeho autonomii vůle, na možnost uspořádat si své poměry podle vlastní potřeby (při zachování zásady *neminem laedere*), pak považuji za správnou tu konstrukci, která hodnotově tento respekt k jedinci ctí – a jak jsem se snažil ukázat výše, taková konstrukce je postavena na prvku subjektivním. Konstrukce je zároveň podpořena pomocnými pojistkami, jejichž cílem je do daného řešení vnést prvek právní jistoty. Tyto pojistky jsou konstruovány vesměs na objektivním principu (viz výše), tedy opět v souladu s hodnotou, kterou reprezentují.

Kromě toho lze uvést ještě důvody, které hovoří spíše proti zavedení pevného stanovení věkových hranic v rámci nezletilosti. Především, že jde o důvody, které mají svůj základ v ovzduší obecně panujícím okolo návrhu, než o důvody ryze odborné. Rád bych je však uvedl pro ilustraci toho, že manévrovací prostor komise je do jisté míry ovlivněn i těmito faktory.

Kolega Vít Zvánovec ve svém článku píše: „*V rámci totalitní deformace právního řádu pak přešlo československé právo na subjektivní pojetí (tj. zrušení pevně daných věkových hranic, doplněno OF). (...) Vzhledem k tomu, že náprava tohoto neutěšeného stavu se očekává právě až od rekonstrukce občanského práva (...).*“ V poznámce pod čarou zde⁴³ uvádím stručný přehled zásadních teoretických textů z občanského práva, učebnicových i komentářových, které snad lze považovat za reprezentativní, avšak v žádné z nich nenacházím kritiku stavu platného v současnosti, v žádném z nich nenacházím hlasité volání po změně tohoto stavu. Ani v rámci připomínkového řízení nebyla taková změna navrhována (naopak byla spíše vyjadřována připomínka, že současný model *způsobnosti k právním úkonům* je třeba zachovat).⁴⁴ Při svém působení v rekonstrukční komisi jsem se až příliš často setkával s argumentem, který lze shrnout do rčení „*neměňte nám to, na co jsme zvyklí, zvláště když to funguje.*“⁴⁵

Uvádím to proto, že se na základě svých zkušeností z komise obávám, že navržené pevných věkových hranic pro rozlišení dětství a dospělosti by se stalo tzv. „*červeným hadrem*“, a to ze dvou důvodů:

1) Jednak vzhledem k tomu, co jsem uvedl výše – současný stav je obecně považován za vyhovující a návrh takto radikální změny by tudíž vyvolal diskusi nad nezbytností takto radikální změny. To je ovšem argument, řekl bych, méně závažný.

⁴³ Srov. např. Kratochvíl, Z. (red.): *Nové občanské právo*. Praha: Orbis Praha, 1965, s. 52.

Švestka, J. (red.): *Československé občanské právo*. 1. vydání. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 1979, s. 43.

Češka, Z. – Kabát, J. – Ondřej, J. – Švestka, J. a kol.: *Občanský zákoník. Komentář*. Díl 1. 1. vydání. Praha: Panorama, 1987, s. 82.

Švestka, J. – Dvořák, J. (reds.): *Občanské právo hmotné*. 1. svazek. 5. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2009, s. 164.

Švestka, J. – Jehlička, O. – Škárková, M. – Spáčil, J. a kol.: *Občanský zákoník. Komentář*. 10. vydání. Praha: C. H. Beck, 2006, s. 86.

Eliáš, K. a kol.: *Občanský zákoník. Velký akademický komentář*. 1. svazek. 1. vydání. Praha: Linde Praha, a. s., 2008, s. 84.

Fiala, J. – Kindl, M. et al.: *Občanský zákoník. Komentář*. I. díl. 1. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s. 2009, s. 49.

⁴⁴ Zde si ovšem nečiním nárok na neomylnost, vycházím pouze z těch podkladů, které mám sám k dispozici. V těchto materiálech padaly především připomínky k institutu změny pohlaví (§ 28 Návrhu v současné verzi).

⁴⁵ V této souvislosti podotýkám, že ani judikatura, reprezentativně zahrnutá do výše uvedených komentářů, žádné zásadní problémy se současnou právní úpravou nekonstatuje.

2) Druhá moje obava je závažnější a pramení ze zkušeností s reakcí široké veřejnosti odborné i laické s původně navrhovanou úpravou způsobu uzavírání sňatku, kdy obřad před orgánem církve či náboženské společnosti již neměl mít právní účinky.⁴⁶ Již na diskusním fóru pořádaném na přelomu listopadu a prosince roku 2005 zazněla argumentace, která se pak dále rozvíjela. Možnost volby mezi formami sňatku zavedená v roce 1992 se považovala za výdobytek změny společenských poměrů. Zavedení obligatorního civilního sňatku v Návrhu bylo vnímáno jako *likvidace* tohoto výdobytku, jako likvidace svobodné možnosti volby – za kterou si také každý nese svoji odpovědnost.⁴⁷ Jak je všeobecně známo, okolo této otázky se rozhořela vášnivá debata, až se z celé věci stala záležitost politická. Bystrý čtenář se jistě ptá, proč uvádím právě tyto okolnosti – vždyť při stanovení pevných věkových hranic mezi dětstvím a dospělostí nejde o výdobytek polistopadového vývoje, ale právě o odstranění řešení, které zavedlo právo ovlivněné totalitní ideologií. Jenže zavedení hranice mezi dětstvím a dospělostí znamená, že o každém jedinci bude do určitého věku platit, že nemá *vůbec žádnou* způsobilost k právním jednáním.⁴⁸

Na základě svých zkušeností se obávám, že veřejností by něco takového mohlo být vnímáno jako *krok zpět*, jako *restrikce* stavu, který panuje nyní. Zcela jistě tedy budou položeny otázky, zda je takové řešení nutné. Zda je současná situace skutečně *tak dalece nevyhovující*, že je třeba ji takto razantně změnit. Zda je potřeba paušálně o určité skupině osob takto otevřeně prohlašovat, že *vůbec žádnou* způsobilost k právním jednáním nemají. Když ponechám stranou, že půjde jistě i o mediálně vděčné téma, je otázka, zda má být takto zásadní otázka otevírána v této fázi rozpracovanosti návrhu – a to zvláště za situace, kdy, jak se domnívám, je řešení v Návrhu zvolené zcela souladné s jeho celkovou hodnotovou orientací.

Pokud jde o § 34 a 35 Návrhu, tj. úprava způsobilosti k uzavření pracovní smlouvy, otevírá nesouhlasné stanovisko Víta Zvánovce s jejím zařazením do Návrhu otázku věčné vhodnosti jejího zařazení. Pro zařazení této problematiky do Návrhu OZ svědčí skutečnost, že se jedná o statusovou záležitost, která by měla být v témže předpisu, jako ostatní statusové záležitosti (aniž bych ovšem tento argument považoval za nepřekročitelné dogma⁴⁹), zatímco pro vřazení této otázky do zákoníku práce svědčí skutečnost, že jde o specifickou problematiku spojenou s pracovním právem. Jinak řečeno, má být úprava způsobilosti uzavřít určitou specifickou smlouvu (zde smlouvu pracovní) systematicky zařazena do zákona, který tuto smlouvu upravuje, nebo má být jako zvláštní skutková podstata zařazena do zákoníku, který upravuje způsobilost k právním jednáním v občanskosti? V důvodové zprávě (obecná část) k Návrhu čteme: „*Návrh sleduje obnovit pojetí občanského zákoníku jako obecného kodexu. Cíl je v restituci obecného kodexu soukromého práva a vytvoření podmínek pro rozchod s přežívající tradicí totalitního právního myšlení udržujícího existenci „samostatných“ a „komplexních“ zákonných úprav na soukromoprávním poli a generujících jejich další vznikání a rozvoj. Tyto přístupy soukromé právo jako celek destabilizují, chaotizují a ve svém synergickém efektu oslabují a popírají jeho funkce.*“ Je typické právě pro ony „*samostatné*“ a „*komplexní*“ úpravy, že v rámci maximálního zdůraznění své samostatnosti a komplexnosti chtějí v sobě obsáhnout úpravu co největšího množství otázek

⁴⁶ Podotýkám, že nešlo o „zákaz“ svateb v „kostelích“, nýbrž šlo o snahu oddělit od sebe světské a duchovní účinky sňatku – také z tohoto důvodu se počítalo s tím, že sňatek před orgánem státu nemusí mít nutně slavnostní podobu.

⁴⁷ Blíže viz: Telec, I.: Kritika přípravy odnětí svobody volby občanského sňatku nebo církevního sňatku. In: Malacka, M.: Sborník příspěvků z konference k připravované rekodifikaci občanského zákoníku z 30. 11. - 1. 12. 2005. 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006, s. 123 a násl.

⁴⁸ Třebaže by šlo o vyvratitelnou domněnku.

⁴⁹ Ostatně, všechny statusové otázky stejně v Návrhu obsaženy nejsou – registrované (zapsané) partnerství bylo z Návrhu vyňato z důvodů ryze politických, a to i přes nesouhlas členů rekodifikační komise.

způsobem zcela vlastním, svébytným. Koncept Návrhu tedy sice počítá i nadále s existencí samostatného zákoníku práce a obchodního zákona, ovšem nikoliv jako se „samostatnými“ a „komplexními“ úpravami ve výše uvedeném slova smyslu. Z toho podle mého názoru plyne i pohled na úpravu způsobilosti k právním jednáním. Ta je v rámci celého *soukromého práva* jen jedna a jako taková je tudíž upravena v *obecném kodexu* soukromého práva. Zvláštnosti, které jsou potřebné v rámci zvláštního odvětví – zde jde o právo pracovní – tak z hlediska legislativně-technického představují pouhé odchylky od obecné úpravy, nejde zde však o konstrukci jiného – odlišného právního institutu. I když si uvědomíme tuto skutečnost, nastolený problém přetrvává – mají být ony odchylky upraveny tamtéž, kde je upraven v obecnosti onen institut, nebo mají být upraveny v rámci právní úpravy onoho odvětví, s nímž jsou tyto odchylky spojeny? Oba způsoby řešení se jeví jako legitimní, u obou lze nalézt určitou opodstatněnost – a troufnu si tvrdit, že v daném případě lze jen obtížně mluvit o tom, že jedno řešení je správné a druhé špatné, protože ve svém základu jde o hodnotový soud. Vyslovím-li tedy nyní svůj názor, kam má být tato úprava zařazena, činím tak při plném vědomí toho, že nejde o nic víc, než o můj subjektivní (pocitový) názor. Vzhledem k tomu, že Návrh se chce rozejít s koncepcí „samostatných“ a „komplexních“ zákonných úprav, mělo by se to odrazit i ve zvolené systematické. Začlenění odchylek od obecného institutu do zvláštní úpravy navazuje na dosavadní pojetí a může tedy – vzhledem k dosavadnímu vývoji – budit dojem, že i nadále jde o samostatnou a zcela svébytnou úpravu způsobilosti k právním jednáním v rámci pracovního práva (*a contrario* k úpravě způsobilosti v rámci práva soukromého). Takový cíl se však zjevně nesleduje.⁵⁰ Zatímco zařazení této úpravy v rámci Návrhu jednoznačně ukazuje, že institut způsobilosti k právním jednáním je jen jeden – *pro celou oblast soukromého práva* – a je zde upraven komplexně, tedy včetně případných odchylek. Vedle toho navíc stále stojí jako další argument již uvedený výše (byť jej nelze chápat dogmaticky), že jde o statusovou záležitost, kterou je lépe upravit právě v obecném soukromoprávním kodexu.

Ve svém článku se kolega Vít Zvánovec vyslovuje pro terminologickou změnu v § 37 Návrhu ze současného „*přiznání svéprávnosti*“ na termín v něm původně obsažený (*emancipace*). Termín „*přiznání svéprávnosti*“ nahradil původní „*emancipaci*“ na základě připomínky kolegy prof. Ivo Telce, které bylo vyhověno. Hlavní důvody lze uvést dva:

1) Východiska Návrhu co do jazykových otázek shrnuje důvodová zpráva takto: „*Návrh zákonného textu se co možná vyhýbá cizím slovům. Je-li možné nahradit cizí slovo bez obtíží českým, preferuje se takové řešení (např. „zapsaný“ místo „registrovaný“, „nakládat“ místo „disponovat“, „umístění“ místo „instalace“, „sdělení“ nebo „údaj“ místo „informace“ apod.). Avšak v těch případech, kde cizí termín v českém právu zdomácněl (např. „orgán“, „forma“, „elektronický“), anebo kde jej lze pro jeho přesný význam využít lépe než výraz původem český (např. „prekluze“, „detence“), nechová se osnova puristicky.*“ Výraz *emancipace* označuje podle Slovníku spisovného jazyka českého zrovnoprávnění, osvobození, osamostatnění, vyproštění, vymanění.⁵¹ Jde tedy o výraz s několika významy. Vyjdeme-li z výrazu „zrovnoprávnění“, implikujeme tím, že daný jedinec byl až dosud „nerovnoprávný“. „Osvobození“ implikuje dosavadní „nesvobodu“, „vyproštění“ a „vymanění“ pro změnu implikují jakési dosavadní uvěznění, uvíznutí, či nežádoucí zátěž, tížící břemeno. O nic z výše uvedeného se však při přiznání svéprávnosti nejedná. Určitou věcnou souvislost lze najít s významem „osamostatnění“, kdy tím, že dotýčný nabude (plnou) svéprávnost, již nepotřebuje

⁵⁰ Blíže k tomu a ke všem peripetiím souvisejícím se zákoníkem práce v minulosti ve vztahu k Návrhu (resp. k věcnému záměru) viz: Eliáš, K. – Zuklínová, M.: *Principy a východiska nového kodexu soukromého práva*. 1. vydání. Praha: Linde Praha a. s., 2001, s. 67 a násled.

⁵¹ Havránek, B. a kol.: *Slovník spisovného jazyka českého*. I. díl. A – G. 2. vydání. Praha: Academia, 1989, s. 454.

k právním jednáním součinnost svého zákonného zástupce, tedy se v tomto smyslu *osamostatňuje*. Toto osamostatnění, pokud jde o zánik potřeby zákonného zastoupení, je však *důsledkem* toho, že soud přiznal jedinci (plnou) svéprávnost, nikoliv podstatou tohoto institutu. Ve srovnání s tím pak výraz „přiznání svéprávnosti“ vystihuje přesně to, o čem tu běží – osoba, která dosud svéprávná není, se svéprávnou stává, protože je jí soudem svéprávnost přiznána.

2) Emancipace v římském právu znamenala propuštění dítěte z otcovské moci (*emancipatio*), čímž se stávala z osoby *alieni iuris* osoba *sui iuris*.⁵² V našem případě však o něco takového neběží. Institut římského práva, který odpovídá navrhovanému „přiznání svéprávnosti“, je institut prominutí let (*venia aetatis*). Jak uvádí Bartošek, věk (*aetas*) byl významný činitel pro způsobilost osob k činům (a o to běží také v § 37 Návrhu, pozn. OF.), přičemž věk 25 let zakládal zletilost (viz již výše). Císař mohl léta chybějící do zletilosti prominout⁵³, což mělo za následek právě rozšíření způsobilosti k právním činům.

Vzhledem k výše uvedenému se tedy sáhlo k sice popisnému, leč zcela výstižnému označení „*přiznání svéprávnosti*“.

Další výtky se týká § 37 Návrhu z pohledu jeho nevydařené legislativní formulace. Podle kolegy Víta Zvánovce není toto ustanovení legislativně-technicky dobře formulováno proto, že: „*Na rozdíl od čl. 175 CCQ hovoří o možnosti podat návrh soudu. Možnost podání k soudu má však kdokoliv a kdykoliv; to, o čem tu běží, je, zda soud takovému podání vyhoví.*“

Článek 175 a čl. 176 občanského zákoníku Quebecu zní:

„*Full emancipation*

175. Full emancipation is obtained by marriage.

It may also, on the application of the minor, be granted by the court for a serious reason; (...).“^{54,55}

Z uvedeného vyplývá, že také v čl. 175 CCQ se o podání návrhu mluví. Návrh podle čl. 175 CCQ může podat nezletilý, zatímco podle § 37 Návrhu tak může učinit nezletilý, který není plně svéprávný, ale také jeho zákonný zástupce.⁵⁶ V obou případech je tedy vymezen okruh osob, které jsou oprávněny návrh podat, které jsou *aktivně věcně legitimovány*. Kdokoliv další přirozeně návrh také podat může, ale soud o takovém návrhu nebude moci rozhodnout kladně (tj. svéprávnost přiznat) z důvodu absence věcné legitimace. Tímto omezením věcné legitimace k podání návrhu se dává najevo, že daná záležitost je otázkou vlastního rozhodnutí dotyčného (a případně jeho zákonného zástupce), nikoliv však otázkou

⁵² Bartošek, M.: Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1995, s. 100-101.

⁵³ Bartošek, M.: Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1995, s. 25.

⁵⁴ Cit z
http://www2.publicationsduquebec.gouv.qc.ca/dynamicSearch/telecharge.php?type=2&file=%2F%2FCCQ%2FCCQ_A.htm
dne 09. 01. 2011.

⁵⁵ Vlastní (alespoň přibližný) překlad:

Plná emancipace

175. Plná emancipace se nabývá sňatkem.

Může být také, na základě návrhu (žádosti) nezletilého, přiznána soudem z vážného důvodu; (...).

⁵⁶ Ustanovení § 37 odst. 1 Návrhu zní: „*Nezletilý, který není plně svéprávný, může podat soudu návrh na přiznání svéprávnosti. Návrh může podat i zákonný zástupce nezletilého; tehdy však lze přiznat nezletilému svéprávnost, jen souhlasí-li s tím nezletilý.*“

veřejného zájmu, kde by návrh mohl podat skutečně kdokoliv. Samozřejmě jde také o to, kdy soud návrhu vyhoví. Tyto podmínky jsou přesně uvedeny v § 37 odst. 2 Návrhu⁵⁷. Obě ustanovení se tedy vzájemně doplňují – v prvním odstavci se vymezuje okruh věcně legitimovaných osob, ve druhém pak, kdy (za jakých podmínek) soud návrhu vyhoví. Domnívám se, že jde o celkem běžnou legislativně-technickou konstrukci.⁵⁸

Konečně, pokud jde o jazykovou revizi, kterou kolega Vít Zvánovec navrhuje, je třeba lišit dvě roviny. Jednak provedení revize jazykovými experty, což lze jediné doporučit, a pokud se dobře pamatují, o jejím plánovaném provedení se hovořilo již v minulosti.⁵⁹

Druhou rovinu jazykové korektury spatřuji v práci rekodifikační komise samotné – v ní probíhá „autorevize“ z hlediska jazykového průběžně. Dokladem toho je konec konců právě i změna termínu z „*emancipace*“ na „*přiznání svéprávnosti*“.

Pokud jde o uvedený nadpis „Podpurná opatření při *narušení* schopnosti zletilého právně jednat“, resp. kolegou Vítem Zvánovcem navrhovaný nadpis „Podpurná opatření při *poškození* schopnosti zletilého právně jednat“, musím přiznat, že subjektivně mi velmi šroubované připadají obě verze, takže rozdíl mezi *narušením* a *porušením* mně osobně v rámci toho poněkud zaniká. Domnívám se, že oba výrazy jsou veřejností vnímány jako synonyma a jejich jemný významový rozdíl je zmiňován jen zřídka.⁶⁰ Pokud však rozlišujeme určitý drobný významový rozdíl mezi nimi, vidíme, že poškození je významově spojeno se *škodou*, resp. se způsobením *škody*. V tomto smyslu se narušení jeví jako významově širší – k narušení může dojít *poškozením* (rozumových a volních schopností), což implikuje nějaké příčiny působící zvenčí (zranění, nemoc), ale také jinak (např. postupnou degenerací v důsledku postupujícího vysokého věku, což je příčina vzhledem k subjektu vnitřní). Třebaže je mi na základě uvedeného bližší v daném významu spíše termín „narušení“, domnívám se, že v daném případě lze použít oba výrazy (vzhledem k jejich obecnému vnímání jako synonym, viz výše).

⁵⁷ Ustanovení § 37 odst. 2 Návrhu zní: „*Soud návrhu vyhoví, dosáhl-li nezletilý věku šestnácti let, souhlasí-li s návrhem zákonný zástupce nezletilého a je-li osvědčena schopnost nezletilého sám se živit a obstarat si své záležitosti. V ostatních případech soud návrhu vyhoví, je-li to z vážných důvodů v zájmu nezletilého.*“

⁵⁸ Srov. např. § 54 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, který zní:

„(1) *Nedošlo-li k určení otcovství podle předchozích ustanovení, může dítě, matka i muž, který o sobě tvrdí, že je otcem, navrhnout, aby otcovství určil soud.* (Určení okruhu věcně legitimovaných osob, pozn. OF.)

(2) *Za otce se považuje muž, který s matkou dítěte souložil v době, od které neprošlo do narození dítěte méně než sto osmdesát a více než tři sta dnů, pokud jeho otcovství závažné okolnosti nevyklučují.* (Pravidlo určující, jak soud rozhodne, pozn. OF.)

(3) *Je-li dítě počato umělým oplodněním ženy z asistované reprodukce podle zvláštního právního předpisu[7b], považuje se za otce muž, který dal k umělému oplodnění ženy podle tohoto zvláštního právního předpisu souhlas, pokud by se neprokázalo, že žena otěhotněla jinak.* (Pravidlo určující, jak soud rozhodne ve zvláštním případě, pozn. OF.)“

⁵⁹ Alespoň dílčí zhodnocení provedl prof. Jiří Kraus: blíže o tom Kraus, J.: Lingvistovy poznámky k textu občanského zákoníku. In: Švestka, J. – Dvořák, J. – Tichý, L. (eds.): Sborník statí z diskusních fór o rekodifikaci občanského práva konaných 20. října 2006, 24. listopadu 2006, 9. února 2007 a 30. března 2007 na Právnické fakultě Univerzity Karlovy. 1. vydání. Praha: ASPI a. s., 2007, s. 175 a násl.

⁶⁰ Sloveso „*narušit*“ je vykládáno jako „*poněkud porušit, trochu pokazit*“ (Havránek, B. a kol.: Slovník spisovného jazyka českého. III. díl. M – O. 2. vydání. Praha: Academia, 1989, s. 251); „*poškodit*“ je vykládáno jako „*1. způsobit (hmotnou) škodu na něčem, částečně zničit. 2. zničit, zmenšit hodnotu něčeho; způsobit morální škodu na něčem. 3. způsobit někomu (hmotnou n. morální) škodu, zrádu, újmu ap.*“ (Havránek, B. a kol.: Slovník spisovného jazyka českého. IV. díl. P – Q. 2. vydání. Praha: Academia, 1989, s. 326.

IV. Závěrem

Pokud laskavý čtenář přečetl jak článek kolegy Víta Zvánovce, tak článek můj, snad si uvědomil obtížnost a nesnadnost práce při tvorbě textu Návrhu. Přiznám se, že o to mi šlo především – navázáním na článek kolegy Víta Zvánovce ukázat, že v rámci dané problematiky je více možných názorových přístupů, při čemž každý má své věcné jádro, každý má určité klady a protiklady a v tomto smyslu je legitimní zabývat se každým názorovým přístupem. Kdo by tedy čekal, že návrhy kolegy Víta Zvánovce budu zcela zavrhnout a naopak plamenně obhajovat řešení v Návrhu, byl (jak doufám) zklamán. Vždyť téměř všechny moje argumenty jsou postaveny na základě hodnotového soudu, totiž na základě posouzení celkové hodnotové orientace Návrhu a na základě toho, co já osobně s těmito hodnotami vnímám jako souladné. Věřím, že pokud by se danou problematikou začal nyní zabývat někdo další, přinese nové podněty a ukáže další možné přístupy k dané problematice. V rámci prací na tak složitém textu, který je spojen s mimořádně širokou společenskou diskuzí, jak odbornou, tak i laickou, nebude nikdy možno vyhovět všem připomínkám a doporučením.

Jsem ovšem zároveň rád, že jsem svůj článek mohl takto pojmout. Mohl jsem si to dovolit právě proto, že podnětem k sepsání tohoto článku byl článek fundovaný, poukazující na *konkrétní* problémy a *věcně* navrhuující příslušná řešení, namísto tak často slychané (protože tak snadné) *paušální* kritiky Návrhu.

Použitá literatura:

Boháček, M.: Nástin přednášek o soukromém právu římském. III. díl. Část všeobecná. Sešit první. Praha: nákladem vlastním, 1947

Bartošek, M.: Dějiny římského práva /ve třech fázích jeho vývoje/. 2. vydání. Praha: Academia, 1995

Bartošek, M.: Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, 1995

Češka, Z. – Kabát, J. – Ondřej, J. – Švestka, J. a kol.: Občanský zákoník. Komentář. Díl 1. 1. vydání. Praha: Panorama, 1987

Eliáš, K. a kol.: Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 1. svazek. 1. vydání. Praha: Linde Praha, a. s., 2008

Eliáš, K. – Zuklínová, M.: Principy a východiska nového kodexu soukromého práva. 1. vydání. Praha: Linde Praha a. s., 2001

Fiala, J. – Kindl, M. et al.: Občanský zákoník. Komentář. I. díl. 1. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s. 2009

Frinta, O. – Tégl, P.: O návrhu nového občanského zákoníku a jeho kritice (a taky o kontinuitě a diskontinuitě). In: Právní rozhledy č. 14/2009, s. 495 a násl.

Havránek, B. a kol.: Slovník spisovného jazyka českého. I. díl. A – G. 2. vydání. Praha: Academia, 1989

Havránek, B. a kol.: Slovník spisovného jazyka českého. III. díl. M – O. 2. vydání. Praha: Academia, 1989

Havránek, B. a kol.: Slovník spisovného jazyka českého. IV. díl. P – Q. 2. vydání. Praha: Academia, 1989

Kincl, J.: Gaius. Učebnice práva ve čtyřech knihách. Plzeň: Aleš Čeněk, s. r. o., 2007

Kincl, J. – Urfus, V. – Skřejpek, M.: Římské právo. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995

Knapp, V.: Teorie práva. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995

Kratochvíl, Z. (red.): Nové občanské právo. Praha: Orbis Praha, 1965

Malacka, M.: Sborník příspěvků z konference k připravované rekodifikaci občanského zákoníku z 30. 11. - 1. 12. 2005. 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006

Malý, K.: České právo v minulosti. 1. vydání. Praha: Orac, s. r. o., 1995

Niederle, L.: Slovanské starožitnosti. Oddíl kulturní. Život starých Slovanů. Díl I. Svazek 1. Praha: Bursík & Kohout, 1911

Smith, W.: A Dictionary of Greek and Roman Antiquities. London: John Murray, 1875

Švestka, J. (red.): Československé občanské právo. 1. vydání. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 1979

Švestka, J. – Dvořák, J. (reds.): Občanské právo hmotné. 1. svazek. 5. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2009

Švestka, J. – Dvořák, J. – Tichý, L. (eds.): Sborník statí z diskusních fór o rekodifikaci občanského práva konaných 27. ledna 2006 a 12. května 2006 na Právnické fakultě Univerzity Karlovy. Praha: ASPI, a. s., 2006

Švestka, J. – Dvořák, J. – Tichý, L. (eds.): Sborník statí z diskusních fór o rekodifikaci občanského práva konaných 20. října 2006, 24. listopadu 2006, 9. února 2007 a 30. března 2007 na Právnické fakultě Univerzity Karlovy. 1. vydání. Praha: ASPI a. s., 2007

Švestka, J. – Jehlička, O. – Škárová, M. – Spáčil, J. a kol.: Občanský zákoník. Komentář. 10. vydání. Praha: C. H. Beck, 2006

Shrnutí

Ondřej Frinta: Pojetí svéprávnosti v návrhu nového občanského zákoníku

Autor v rámci diskuze nad návrhem nového občanského zákoníku přináší podrobný výklad o pojetí svéprávnosti. Nejprve v obecnosti seznamuje s možnými legislativně-technickými přístupy k této otázce. Na výkladu historického vývoje ukazuje dobovou podmíněnost volby jednotlivých řešení, aby pak před čtenářem předestřel provázanost jednotlivých způsobů řešení s určitými hodnotami (respekt k jednotlivci a jeho osobnosti, právní jistota). Vzhledem k tomu, že navrhované řešení po věcné stránce vychází ze současné právní úpravy, věnuje se autor také vzájemnému porovnání. Při tomto srovnání dochází k závěru, že úprava navrhovaná přináší oproti současné vyšší stupeň právní jistoty, zároveň však zapadá do celkové hodnotové orientace návrhu, který na první místo staví svobodného člověka.